

نقش اندیشه امام خمینی (ره) در شکل‌گیری گفتمان جمهوری اسلامی

حامد قورجیلی*

سجاد امری**

سید کاظم سیدباقری***

تاریخ دریافت: ۱۳۹۵/۰۳/۲۵

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۵/۰۴/۲۵

چکیده

امروزه در عرصه‌ی بین‌المللی یکی از مباحث بسیار مهم صلح می‌باشد. این اندیشه می‌تواند برگرفته از شخصیت و هویت یک ملت و رهبر آن ملت باشد. امام خمینی (ره) به عنوان یکی از رهبران تأثیرگذار در عرصه‌ی گفتمان‌سازی در جمهوری اسلامی مورد توجه جهانیان می‌باشد. ایشان با توجه به معرفی این گفتمان به تشریح گفتار و اندیشه‌ی خود براساس این گفتمان که برگرفته از قرآن و سنت بوده، پرداخته است. گفتمان ایشان برپایه‌ی یک دال مرکزی به نام امت و هشت دال شناور که صلح به عنوان یکی از مهم‌تری دال‌های آن می‌باشد، مورد توجه قرار داده‌اند. این پژوهش با روش توصیفی-تحلیلی به بررسی این موضوع پرداخته است که نقش اندیشه‌ی امام خمینی (ره) و همچنین دال شناور صلح در گفتمان جمهوری اسلامی چگونه بوده است؟

کلیدواژه‌گان: دال‌های مرکزی و شناور، صلح، گفتمان، هویت.

سیهر سیاست

سال سوم

شماره هشتم

تابستان ۱۳۹۵

* نویسنده مسئول: کارشناس ارشد روابط بین‌الملل، دانشگاه اصفهان، اصفهان، ایران

رایانامه: ghoorjilihamed@yahoo.com

** کارشناس ارشد روابط بین‌الملل، دانشگاه اصفهان، اصفهان، ایران

*** استادیار، پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، تهران، ایران

امروزه صلح یکی از اصلی ترین مباحث عرصه‌ی بین‌المللی می‌باشد که مورد توجه تمامی اندیشمندان و رهبران کشورها می‌باشد. نظریه‌ی گفتمان در حوزه‌های مختلف علوم انسانی کاربرد وسیعی یافته است. گفتمان‌ها در حقیقت معانی هستند که نشانه‌ها با توجه به تفاوت‌هایی که با یکدیگر دارند هویت و معنا پیدا می‌کنند. بر اساس این رویکرد در اندیشه‌های امام خمینی صلح می‌تواند یکی از دال‌های شناوری باشد که حول محور دال مرکزی که اسلام است باشد.

چگونگی شکل‌گیری و زندگی حضرت امام خمینی (ره) نشان از آن دارد که چگونه شخصیت ایشان تحت‌تاثیر حوادث مختلف شکل می‌گیرد. اندیشه‌ی امام در مقابله با ظالمان و ستمکاران و همچنین استبدادگران برگرفته از زندگی پر از مشقت ایشان می‌باشد. هویت شکل گرفته‌ی حضرت امام در طراحی گفتمان ایشان به نام جمهوری اسلامی که برگرفته از قرآن و سنت پیامبر اکرم بود بسیار تاثیر داشته است. گفتمان ایشان بر پایه‌ی یک دال مرکزی به نام امت و هشت دال صلح، عدالت، جهاد و دعوت، استقلال و نفی سبیل، وفای به عهد و مصلحت، تعاون و همکاری و حکمیت که در ادامه‌ی متن به آن پرداخته شده است.

این پژوهش از چند قسمت با عناوین چهارچوب نظری که به تشریح نظریه گفتمان همچنین در بخش دوم به متفکران و اندیشمندان نظریه‌ی گفتمان پرداخته است در قسمت سوم به اندیشه و زندگی امام خمینی (ره) و چگونگی شکل‌گیری شخصیت ایشان و همچنین تشریح اندیشه ایشان بر اساس رویکرد گفتمان پرداخته شده است و در آخر به نتیجه‌ی مباحث می‌پردازد.

چارچوب نظری

ساختار معنایی خاصی که توسط بازیگران در یک موقعیت ویژه حمل می‌شود گفتمان نامیده می‌شود. همچنین به شیوه‌ای که در آن یک مسئله برجسته در یک دوره زمانی خاص مورد اشاره و بحث قرار می‌گیرد. گفتمان نوعی سخن گفتن در مورد جهان است. این نحوه سخن گفتن بازتاب واقعیت نیستند، بلکه معنا می‌سازند و ذهنیت‌ها در بستر آنها شکل می‌گیرند. گفتمان‌ها در حقیقت معانی هستند که نشانه‌ها با توجه به تفاوت‌هایی که با یکدیگر دارند هویت و معنا می‌یابند

(منوچهری، ۱۳۹۲: ۱۰۶). نظریه گفتمان در حوزه های مختلف علوم انسانی کاربرد وسیعی یافته است. شاید بتوان مهم ترین دلیل رشد این نظریه را نارضایتی از اثبات گرایی، به خصوص در رشته هایی چون علوم سیاسی و جامعه شناسی دانست. رشد این نظریه همچنین تحت تأثیر چرخش زبانی در دهه ۱۹۷۰ و نظریه های هرمنوتیک، نظریه انتقادی و پساساختارگرایی در دهه ۱۹۶۰ و ۱۹۷۰ قرار داشته است. این نظریه بر نقش زبان در بازنمایی و نیز ایجاد واقعیت اجتماعی تأکید می کند. بنابراین نظریه، دسترسی به واقعیت تنها از طریق زبان میسر است؛ اما بازنمایی واقعیت از طریق زبان هرگز بازتاب واقعیت از پیش موجود و عینی نیست، بلکه در این بازنمایی، زبان در ایجاد واقعیت نقش ایفا می کند. در واقع جهان محصول گفتمان هاست. البته این نظریه وجود واقعیت را نفی نمی کند، اما معتقد است اشیا و پدیده ها تنها از طریق گفتمان معنا می یابند (بشیریه، ۱۳۷۶: ۱۱).

به عبارت دیگر، در این نظریه زبان صرفاً گذرگاه انتقال اطلاعات و بازنمایی صرف واقعیت نیست، بلکه ماشینی است که جهان اجتماعی را می سازد و معنادار می کند. هویت ها و روابط اجتماعی نیز محصول زبان و گفتمان ها هستند و تغییر در گفتمان تغییر در جهان اجتماعی را به همراه خواهد داشت و نزاع گفتمانی به تغییر و باز تولید واقعیت اجتماعی منجر می شود. همچنین این نظریه بر تاریخی و فرهنگی بودن هویت و دانش انسانی تأکید می کند (همان). مفهوم گفتمان در علوم و رویکردهای بسیار متفاوتی همچون زبان شناسی، ادبیات و فلسفه به کار می رود. در مفهومی فنی تر، تحلیل گفتمان به مجموعه از ابزارهای روش شناختی برای تجزیه و تحلیل گفتار، نوشتار، مصاحبه، مکالمه و جز آن اشاره دارد. برای مثال، تحلیل کنندگان مکالمه، جنبه های مختلف آن را آزموده اند؛ اتفاقات توسط مردم در مکالمه، چگونگی به نوبت صحبت کردن در حین مکالمه و جز آن. در اینجا گفتمان مفهومی مطلقاً متکی به متن، یا زبانی، دارد و کانون تحلیل آن محدود به بخش های کوچکی از گفتار یا نوشتار است. اما در مقابل، از نظر تحلیل کنندگان برجسته گفتمانی، همچون میشل فوکو، اشاره به پیکره های نظام مند عقاید و مفاهیمی دارند که مدعی اند آفریننده دانش ما نسبت به جهانند. مثلاً فوکو^۱ در

نقش اندیشه
امام خمینی (ره)
در شکل گیری ...
(۹۲ تا ۶۹)

1. Michel fouco

گزارش تاریخی اش از گفتمان های علمی بسیار تلاش می کند تا اصول تغییر نهفته در این گفتمان ها را تبیین کند، و تولید و تغییر آن ها را نیز به فرآیندهای سیاسی — اجتماعی وسیع تری مرتبط سازد که خود بخشی از آن ها هستند (مارش و استوکر، ۱۳۷۸: ۱۹۷-۱۹۶).

متفکران نظریه گفتمان

سرآغاز مباحث گفتمانی را می توان در گسترش و بسط مطالعات زبان شناختی در آغاز قرن بیستم و تأسیس دانش نشانه شناسی، بویژه آموزه های فردیناند دوسوسور^۱ دانست. سوسور زبانشناس سوئیسی با طرح ساختارهای زبانی و نقد روابط دال و مدلول تحول بزرگی در زبانشناسی بوجود آورد. او بنیانگذار نشانه شناسی است. از نظر سوسور نشانه شناسی علم پژوهش در نظامهای دلالت معنایی است و زبان نظامی از نشانه هاست که عقاید را بیان می کند. نخستین تحول در زبانشناسی سوسوری تفکیک میان سطوح زبانشناختی هم زمانی و در زمانی است. بعد هم زمانی صرفاً زبان را به عنوان نظامی از واژگان مرتبط بدون ارجاع به زمان لحاظ می کند در حالی که در دومی تحول تکاملی زبان در طی زمان مراد است. او با تمرکز بر بعد هم زمانی یا ثابت زبان سعی نمود تا ضمن نشان دادن روابط درونی نشانه ها، تحولات و تغییرات بعدی زبان و هنجارهای درون آن را مطالعه کند (داوودی، ۱۳۸۹: ۵۳).

عنصر اصلی زبان در نظریه سوسور نشانه ها هستند. نشانه ها دال و مدلول را به هم مرتبط می کنند. از این دیدگاه هیچ ارتباط ضروری و طبیعی حتی وضعی نیز بین نشانه ها و مدلول وجود ندارد. به عبارت دیگر نشانه ها خصالتی خودسرانه و اتفاقی دارند و رابطه دال و مدلول تنها در درون یک نظام معنایی خاص برقرار می شود و نه براساس واقعیت بیرونی یا قواعد منطقی. نشانه ها هویتی ارتباطی دارند و در تمایز با دیگر نشانه ها در درون یک نظام معنایی معنا می یابند. بنابراین یک عنصر، دال یا کلمه زمانی اهمیت دارد که در کل نظام ملاحظه شود. ساختارگرایی نهفته در درون نظریه سوسور بر لزوم فهم ساختارهای کلان حاکم بر جهان اجتماعی و تحلیل حوادث و پدیده های اجتماعی در چارچوب آن ساختارها تأکید

فصلنامه
علمی
تخصصی

سپهر سیاست
سال سوم
شماره هشتم
تابستان ۱۳۹۵

1. Ferdinand de saussure

می‌کند. تحت تأثیر زبان‌شناسی سوسوری مباحث زبان‌شناسی در قرن بیستم تکامل بیشتری می‌یابد (دوسوسور، ۱۳۷۸: ۲۷).

ارنستو لاکلائو^۱ و شنتال موفه^۲ با استفاده از نظریه ی فوکو به بسط و توسعه مفهومی از گفتمان پرداخته‌اند که مختص تحلیل فرآیندهای سیاسی است. لاکلائو و موفه، با توسل جستن به بینش حاصل از نظریه و فلسفه پسامدرنیستی^۳، در نوشته‌های گوناگون خود سعی کرده‌اند تا به ایدئولوژی مارکسیستی عمق ببخشند. عنوان پسامدرنیسم در برگزیده نظریه پردازان بسیار متفاوتی است که هر کدام فرضیه‌های جوهرگرا و بنیادگرای مربوط به اصول و سنت‌های خود را زیر سوال برده‌اند (منوچهری، ۱۳۹۲: ۱۰۵).

الگوی لاکلائو و موفه تناسب بیشتری با مباحث اندیشه سیاسی دارد و چارچوب تحلیلی مناسبی برای بررسی تحولات نظری در یک جامعه در اختیار قرار می‌دهد. این نظریه به جای ارائه تبیین‌های علی تحولات اجتماعی - نظری در صدد فهم و توصیف معانی شکل گرفته در فرایند اجتماعی است. همچنین نظریه گفتمان دعاوی صدق و کذب را به حال تعلیق در می‌آورد. زیرا این نظریه خصیصه ضد ذات گرایانه داشته و تمامی امور اجتماعی را محتمل می‌داند. تحلیل گفتمانی لاکلائو و موفه می‌تواند در بررسی دیدگاه‌های یک جریان فکری به مسائل مختلف در قالب یک گفتمان یاری رساند. دو حوزه مهم تحقیقاتی با اهتمام خاص در نظریه گفتمان وجود دارد. حوزه نخست شکل‌گیری و زوال هویت‌های سیاسی و دیگری تحلیل اقدامات هژمونیک است که در صدد ایجاد اسطوره‌های اجتماعی و تصورات جمعی هستند. هر دو حوزه فوق‌مبتنی بر محوریت غیریت‌سازی اجتماعی در شکل دهی به هویت و عینیت اجتماعی از طریق ترسیم مرزهای سیاسی بین کنشگران اجتماعی می‌باشد. تحلیل گفتمانی لاکلائو و موفه می‌تواند در بررسی دیدگاه‌های یک جریان فکری به مسائل مختلف در قالب یک گفتمان یاری رساند (دهقانی فیروز آبادی، ۱۳۹۱: ۵۴-۵۲).

هدف لاکلائو و موفه استفاده از روش گفتمانی برای نقد جامعه معاصر و ارائه

نقش اندیشه
امام خمینی (ره)
در شکل‌گیری ...
(۶۹ تا ۹۲)

1. Ernesto Laclau
2. Chantal Mouffe
3. Postmodernism

استراتژی رادیکال دموکراسی به‌عنوان راهبردی مطمئن برای احزاب و متفکرین چپ در دنیای معاصر است. به‌نظر آنها نباید ارزش‌های لیبرال دموکراسی همچون آزادی و برابری را طرد کرد و آن را دشمن تلقی نمود. بلکه باید به نقد نظام سلطه‌ای پرداخت که امکان تعمیق این ارزش‌ها را از بین برده است. روابط سرمایه‌داری در جامعه معاصر مانع از بسط و تعمیق این ارزش‌ها شده است. بنابراین لاکلاو و موفه بر خصلت ضد کاپیتالیستی اندیشه‌های خود تأکید می‌گذارند و با هرگونه تسلیم در مقابل سرمایه‌داری به بهانه‌هایی چون جهانی شدن مخالفند و همچنان از سوسیال دموکراسی دفاع می‌کنند. به عبارت دیگر هدف لاکلاو و موفه اعاده و تثبیت یک جبهه جدید علیه سرمایه‌داری است.

اهمیت و تناسب تحلیل گفتمانی لاکلاو و موفه نسبت به دیگر نظریه‌های گفتمان با مطالعات سیاسی، نگاه کلان این نظریه به ساختار نظام‌مند یک نظریه سیاسی در فرایند روابط هژمونیک اجتماعی می‌باشد. آنها با استخدام مفاهیمی چون مفصل‌بندی و چگونگی جذب و دفع مفاهیم در یک گفتمان و تحولات گفتمانها از طریق بی‌قراریهای ایجادشده در آنها بخوبی نشان می‌دهند که عناصر فکری یک اندیشه در قالب یک گفتمان چگونه صورت می‌یابند و تحول آنها در تقابل با دیگر گفتمانها چگونه می‌باشد. آنها با تأکید بر کلیت یک گفتمان نیز می‌توانند دیدگاه‌های یک گفتمان را درباره مسائل مختلف بازسازی نمایند (نش، ۱۳۹۱: ۵۴-۳۸).

مفاهیم گفتمان

مفصل‌بندی: گفتمان‌ها در درون خود عناصر و رفتارهایی از تمام بخش‌های جامعه دارند. مفصل‌بندی به کار گردآوری اجزای گوناگون و ترکیب آنها در یک هویت جدید اشاره دارد. نظام‌های اجتماعی مطابق قواعد گفتمان شکل گرفته‌اند و از این‌رو، با بررسی و تحلیل رفتارهای سیاسی هر یک از هویت‌های گفتمانی، می‌توان به تثبیت گفتمان و در نهایت، پیش‌بینی رفتارهای سیاسی دست یافت.

دال مرکزی: همه نشانه‌های مفصل‌بندی‌شده در یک گفتمان از ارزش برابر برخوردار نیست و به انواع گوناگونی تقسیم می‌شوند. مهم‌ترین این نشانه‌ها «دال مرکزی» است. دال مرکزی نشانه متمایزی است که نشانه‌های دیگر حول آن انسجام می‌یابد. این دال، دال‌های دیگر را حمایت می‌کند و آنها را در قلمرو جاذبه معنایی خود نگه می‌دارد.

فصلنامه
علمی
تخصصی

سپهر سیاست
سال سوم
شماره هشتم
تابستان ۱۳۹۵

هژمونی: یک گفتمان مبتنی بر انسجام معنایی دال‌های دیگر حول دال مرکزی است. در صورتی که یک گفتمان موفق شود با اتکا بر دال مرکزی خود، مدلول‌های مدنظر خود را به دال‌های گفتمانش نزدیک کند، یا به عبارت دیگر، نظام معنایی مطلوب خویش را در ذهنیت جمعی اجتماع هرچند به طور موقت تثبیت نماید و رضایت عمومی را جلب کند، آن گفتمان «هژمونیک» می‌شود. اما در صورتی که گفتمان رقیب بتواند به کمک سازوکارهای مختلف، این نظام معنایی را شالوده شکنی کند و ساختارهای معنایی شکل گرفته در ذهنیت جمعی مردم را درهم بریزد، آنگاه این گفتمان هژمونی‌اش را از دست می‌دهد. بنابراین، موفقیت گروه‌های سیاسی به توانایی شان برای تولید معنا بستگی دارد (منوچهری، ۱۳۹۲: ۱۰۸-۱۰۹).

نظریه‌های گفتمان هر چند از زبان شناسی گرفته شده اند، اما در دهه های اخیر در سایر علوم اجتماعی بکار گرفته شده اند. از این میان نظریه لاکلاو و موفه از قابلیت بیشتری در حوزه علوم سیاسی برخوردارند. البته گفتمان در اینجا نه بعنوان نظریه بلکه بعنوان یک روش در نظر گرفته می‌شود. بهره گیری روش شناسانه از گفتمان، گفتمان را بعنوان روش تحلیل در نظر می‌گیرد. برای تحلیل یک گفتمان باید به چگونگی آرایش دال‌ها در آن توجه کرد. بنابراین، اولین کاری که یک تحلیل‌گر با توجه به متن تولید شده در یک گفتمان توجه نماید، جستجوی دال مرکزی است، سپس در سایه دال مرکزی به معنایابی دال‌های دیگر پردازد (پور احمدی، ۱۳۸۹: ۲۰۲-۲۰۰). در این تحلیل چگونگی آرایش دال‌ها در گفتمان مورد توجه قرار می‌گیرد. نخست، دال مرکزی شناسایی می‌گردد؛ و در مرحله دوم، ارتباط دال‌های دیگر با دال اصلی مورد تبیین می‌گردد. همچنین در تحلیل گفتمانی می‌توان به نقش فرد به خصوص رهبران اصلی هر گفتمان توجه کرد ضمن اینکه در جوامع، گفتمان‌ها از منظر رهبران و حاملان اصلی آن درک می‌شوند.

زندگی امام خمینی (ره)

دوران زندگی امام خمینی را می‌توان به دو دوره تقسیم کرد که در هر دوره شرایط خاصی بر زندگی ایشان حکمفرما بوده است که توانسته بر شکل‌گیری شخصیت و هویت ایشان تأثیر بسزایی داشته باشد؛ این دو دوره به قرار ذیل می‌باشند:

نقش اندیشه
امام خمینی (ره)
در شکل‌گیری ...
(۶۹ تا ۹۲)

از کودکی تا جوانی امام خمینی (ره)

سید روح الله در بیستم جمادی الثانی سال ۱۳۲۰ ه.ق (اول مهر ۱۲۸۱ ش) در شهر خمین یکی از شهرهای قدیمی ایران که امروزه در استان اراک است چشم به جهان گشود. پدر ایشان سید مصطفی مردی ظلم ستیز و حامی محرومان و مظلومان بود. وی به خاطر دفاع از مظلومان و مبارزه با خوانین مورد توجه ظالمان وقت قرار گرفت، و آنها سید مصطفی را در میانه ی راه خمین به اراک با شلیک گلوله کشتند و در این زمان روح الله تنها چهار ماه و بیست و دو روز سن داشت (رجبی، ۱۳۷۸: ۹۶ - ۹۷).

سید روح الله اوایل زندگی را تحت نظر مادر و عمه اش گذراند. در سن ۱۶ سالگی ایشان عمه و مادر گرامیشان را از دست دادند و از نعمت وجود آن دو بزرگوار محروم ماندند. وی پس از فوت مادرشان، در سال ۱۳۳۹ ه.ق برای ادامه تحصیل از خمین به سلطان آباد (اراک کنونی) رفتند و زیر نظر آیت اله حائری یزدی تعلیم دیدند. پس از یک سال اقامت در سلطان آباد در سال ۱۳۴۰ ه.ق ایشان به همراه آیت اله حائری به قم مهاجرت کردند و در حوزه علمیه قم مشغول به تحصیل شدند. ایشان در سن ۲۵ سالگی به مرحله ی اجتهاد رسیدند و در سن ۲۷ سالگی اولین کتاب خود را با عنوان شرح دعای سحر نوشتند. ایشان در سال ۱۳۰۸ ش ازدواج کردند و حاصل ازدواجش دو پسر و سه دختر بود (انصاری، ۱۳۸۶: ۱۴).

سید روح الله از دوران کودکی تا جوانی شاهد حوادث سیاسی و اجتماعی بسیاری بوده است که این حوادث در روحیه ی و هویت ایشان تأثیری بسیاری داشته است که از جمله می توانیم به موارد زیر اشاره کنیم:

الف) امام زمانی که کودکی ۴ - ۵ ساله بودند انقلاب مشروطیت ایران در سال ۱۲۸۵ ش به پیروزی رسید. مظفرالدین شاه در این سال به خواسته مشروطه خواهان فرمان مشروطیت را امضاء کرد و یک روز پس از آن در گذشت. پسر وی محمد علی شاه بعد از پدرش به پادشاهی رسید و در مراسم تاج گذاریش کسی از مجلسیان را دعوت نکرد (ملک زاده، ۱۳۶۳: ۲۲۰). این عمل او باعث اختلاف بسیاری میان مجلس و پادشاه خود کامه بود که در نهایت امر این اختلاف باعث به توپ بسته شدن مجلس توسط محمد علی شاه و لیاخوف سردار روسی بود (مدنی، ۱۳۸۹: ۲۵۷). امام خمینی در سن ۷ - ۸ سالگی از راه های مختلف از جمله نامه ها،

فصلنامه
علمی
تخصصی

سپهر سیاست
سال سوم
شماره هشتم
تابستان ۱۳۹۵

نقل قول های مستقیم از داماد عمه اش در جریان اخبار مشروطیت قرار می گرفت (مرادی نیا، ۱۳۸۵: ۷۵).

مجموعه ی این حوادث و اطلاعات باعث شد امام بعدها برداشت خود را از مشروطیت اینگونه ارائه دهد: «در جنبش مشروطیت همین علما در رأس بودند. اصل مشروطیت اساسش از نجف... و ایران به دست علما شروع شد. لیکن بعد از آنکه مشروطه محقق شد دنباله اش گرفته نشد. مردم بی طرف بودند، روحانیون هم رفتند و هر کس رفت سراغ کار خودش» (امام خمینی، ۱۳۶۱، ج ۱۵: ۲۰۲). بنابراین امام علت شکست مشروطه را کنار کشیدن مردم و روحانیون از صحنه می دانست. (ب) زمانی که جنگ جهانی اول اتفاق افتاد. امام خمینی ساله بود. در این زمان با اینکه ایران اعلام بی طرفی در جنگ می کند اما نیروهای شوروی و انگلیس وارد خاک ایران می شوند. در این دوران تعدادی از نمایندگان مجلس از تهران به اصفهان مهاجرت می کنند و بر سر راه خود مدتی را در خمین اقامت می کنند. امام توانست از نزدیک با شخصیت های سیاسی و نمایندگان مجلس آشنا شد. مرادی نیا در این رابطه می نویسد: «حضور بزرگانی چون آیت اله سید محمد طباطبایی، آیت اله سید حسن مدرس، عزالمالک اردلان، حاج میرزا محمود دولت آبادی، عارف قزوینی و حمید الملک شیبانی و... در خمین فرصت خوبی برای آقا روح الله محسوب می شد، تا از نزدیک با کسانی آشنا شود که نامشان را از برادر بزرگش آقا مرتضی یا بزرگان فامیل شنیده یا از جراید خوانده بود. هر چند این آشنایی نمی توانست عمیق باشد، اما در عین حال آثار طبیعی خود را بر فکر و ذهن آقا روح الله در پی داشت» (مرادی نیا، ۱۳۸۵: ۸۵).

(ج) یکی از حوادث مهم دیگر که در جوانی امام رخ داد ورود قوای روسی به کمره بود برای رسیدن به نیروهای انگلیسی در غرب و ارتباط برقرار کردن متفقین در جنگ جهانی اول بود. امام خمینی نظاره گر ورود نیروهای روسی بودند و در این رابطه ایشان می فرمایند: «من کوچک بودم لیکن سربازهای شوروی را در همان مرکزی که ما داشتیم، در خمین، من آنجا آنها را می دیدم و ما مورد تاخت و تاز واقع شدیم در جنگ جهانی اول...» (امام خمینی، ۱۳۶۱، ج ۱۲: ۳۷۴).

(د) یکی از موارد دیگر که نقش بسیار مهمی در شکل گیری هویت و شخصیت امام داشته است، ظلم و ستم یاغیان و حاکمان محلی بوده است که همواره به خمین حمله کرده و مردم را غارت می کردند. «به طوری که مردم هیچ پناه گاهی

نقش اندیشه
امام خمینی (ره)
در شکل گیری ...
(۶۹ تا ۹۲)

جز خانه و بیوت علمای نافذ نداشتند و از همین رو خانه اجدادی امام، همچون دژهای مستحکم در مقابل هجوم اشرار، ایستادگی و مقاومت می نمود» (بهشتی سرشت، ۱۳۸۵: ۴۹). در این رابطه امام نقل می کنند که: « من از بچگی در جنگ بودم... ما مورد هجوم ذلّی ها بودیم. مورد هجوم رجبعلی ها بودیم و خودمان تفنگ داشتیم و من در عین حالی که تقریباً شاید بلوغم بود و بچه بودم دور این سنگرهایی که بسته بودند در محل ها، و این ها می خواستند هجوم کنند، آنجا می رفتیم سنگر ها را سرکشی می کردیم» (امام خمینی، ۱۳۶۱، ج ۱۱: ۱۲-۱۳).

ه) یکی دیگر از حوادث مهم کودتای سوم اسفند ۱۲۹۹ بود. در این زمان دو چهره اصلی وجود داشت. سید ضیاءالدین طباطبایی به عنوان چهره سیاسی و رضاخان به عنوان چهره نظامی مطرح بودند که در این زمان شرایط برای به قدرت رسیدن رضاخان آماده بود. این وقایع باعث سرخوردگی سران سیاسی و مذهبی از یک سو و مردم از سوی دیگر شد. از عواملی که موجب موفقیت رضاخان شد می توان به سرکوب شیخ خزعل در خوزستان که چهره ای ضد انگلیسی و قهرمانانه در اذهان مردم نشان داد (نقیب زاده، ۱۳۷۹: ۱۶۰ - ۱۶۳). در این رابطه یکی از محققین معتقد است « هنگام وقوع کودتا، از سوی علما و نخبگان مقاومتی صورت نگرفت و همگان در انتظار نتایج باقی ماندند» (بهشتی سرشت، ۱۳۸۵: ۵۵) و تنها یکی از روحانیون مبارز مقاومت خود را ادامه می داد و آن مبارز سید حسن مدرس بود. در این دوران امام خمینی بیست ساله بود و درک ژرف و عمیقی از حوادث دوران داشت ایشان در این رابطه می گویند: « باز در همان زمان، یکی از اشتباهات این بود که مردم، یا آنهایی که باید مردم را آگاه کنند، پشتیبانی از مدرس نکردند... اگر پشتیبانی کرده بودند، مدرس مردی بود که با منطق قوی و اطلاعات خوب و شجاعت و همه اینها موصوف بودند، و ممکن بود در همان وقت شر این خانواده کنده شود؛ و نشد» (امام خمینی، ۱۳۶۱، ج ۴: ۲۹۶).

دوران کودکی تا جوانی امام خمینی با کودتای ۱۲۹۹ ش و به قدرت رسیدن رضاخان پایان می یابد. در این دوران وقایع و حوادث بسیاری در شکل گیری شخصیت ضدظلم و استبداد داخلی و بیگانه ستیزی ایشان تأثیر دارد. انگاره های شکل گرفته ی امام از تعامل با دنیای اطرافش هویتی ضد استبدادی را شکل می دهد.

از جوانی امام خمینی (ره) تا انقلاب اسلامی

در دوره رضا شاه امام دیگر یک جوان خوش فکر و با درک سیاسی بالا است.

فصلنامه
علمی
تخصصی

سپهر سیاست
سال سوم
شماره هشتم
تابستان ۱۳۹۵

امام خمینی در این دوره با هویتی ضد بیگانگان و به خصوص انگلستان و همچنین ضد استبداد رضاشاه در پی دعوت تمام اقشار جامعه به مبارزه علیه حکومت طاغوت است. دلایل متفاوتی که امام در مخالفت خود علیه حکومت رضاشاه بیان می کرد عبارت بودند از: ۱) وابستگی رضاشاه به بیگانگان: توافق انگلستان و روسیه برای به قدرت رسیدن رضاشاه برای تحقق اهدافشان و عدم کفایت رضاشاه و آلت دست بودن او بیش از پیش انسان آزاده ای چون امام خمینی را خشمگین می کرد و از اینکه بیگانگان شاه را بر کشور تحمیل کرده بودند سخت متأثر بود. ۲) دین ستیزی رضاشاه: امام انتقاد سختی از دین ستیزی حکومت رضا خان می کرد. رضاخان پس از کودتا برای فریب مردم خود را حکومتی بسیار مذهبی نشان می داد و با حضور در مجالس روضه خوانی آن هم به صورت پا برهنه تلاش می کرد در بین مردم و روحانیون خود را فردی بسیار متدین نشان می دهد. اما پس از به قدرت رسیدن به مبارزه با مذهب و مذهب یون پرداخت و همین امر موجب خشم امام شده بود. ۳) از عوامل دیگر می توان به برخورد منفی با روحانیت متحدالشکل کردن و مسئله ی کشف حجاب، دوستی با اسرائیل، اصلاحات دینی (حمایت حکومت پهلوی از برخی روحانیون که سعی در اصلاح دینی داشتند) و ایران گرایی و باستان گرایی پهلوی که هزینه های بسیاری بر دوش مردم ایران گذاشته بود را می توان نام برد (جعفریان، ۱۳۸۰: ۵ - ۳۲). عوامل ذکر شده روحیه ی مبارزاتی امام علیه حکومت را تشدید کرد و این آغاز راهی برای انقلاب اسلامی ایران بود.

مبارزات امام خمینی (ره)

مبارزات امام خمینی (ره) با رژیم طاغوت تا وقوع پیروزی انقلاب اسلامی را می توان به دو دوره ی قبل و بعد از تبعید ایشان تقسیم کرد؛ که در ذیل به این دو دوره پرداخته می شود:

قبل از تبعید امام خمینی (ره)

مرحله قبل از تبعید از مهر ۱۳۴۱ تا زمان تبعید ایشان در آبان ۱۳۴۳ است که مبارزات ایشان عبارت می شوند از:

۱) موعظه و نصیحت: در مهر ماه ۱۳۴۱ لایحه ی انجمن ایالتی ولایتی در هیئت دولت تصویب شد. مفاد این لایحه از جمله لغو شرط اسلام برای انتخاب

کنندگان و انتخاب شوندهگان و نیز لغو سوگند خوردن به قرآن مجید آشکارا در تضاد با قوانین اسلامی ایران بود. حضرت امام (ره) در تلگراف های انفرادی برای شاه و اسداله اعلم (نخست وزیر) به زبان موعظه لغو لایحه را فرا خواند (امام خمینی، ۱۳۷۸، ج ۲: ۷۸ - ۸۰).

(۲) تهدید و هشدار: با گذشتن یک ماه از تلگراف امام و عملی نشدن لغو لایحه امام در تلگرافی شدیدالحن به اعلم نوشت اگر لایحه لغو نشود علمای اسلام درباره ی او اظهار عقیده خواهند کرد و این پیام تهدیدی آشکار برای اعلم محسوب می شد.

(۳) تشدید لحن هشدارها: بعد از لغو لایحه ی انجمن های ایالتی ولایتی در دی ۱۳۴۱، محمد رضاشاه اصول شش گانه ای را برای تصویب در مجلس فرستاد و قرار بود این طرح به فراندم گذاشته شود و امام این طرح را ترفندی جدید از سوی حکومت پهلوی می دانست. لحن امام شدت بیشتری علیه حکومت گرفت و دلیل آن توهین حکومت شاه به روحانیون و حمله به مدرسه فیضیه در سال ۱۳۴۲ بود. دولت با کنایه روحانیون را ارتجاع سیاه، حیوان نجس و نفهم لقب می داد (روحانی، ۱۳۶۰، ج ۱: ۴۳۵). بعد از برگزاری فراندوم امام این اصلاحات را « انقلاب سفید » نام گذاشت و آن را رد کرد و به مبارزه با آن پرداخت.

(۴) تحریم تقیه: با ادامه اقدامات شاه و حمله به مدرسه فیضیه امام تقیه را تحریم کرد و با صراحت از شاه انتقاد کرد. این امر باعث دستگیری امام در شب ۱۵ خرداد ۱۳۴۲ شد و ایشان پس از ده ماه در ۱۶ فروردین ۱۳۴۳ آزاد شدند (امام خمینی، ۱۳۷۸، ج ۱: ۲۶۴).

(۵) سلب مشروعیت از دولت و مجلس: بعد از تصویب کاپیتولاسیون در مجلس امام خمینی عدم مشروعیت قانون مذکور، دولت و مجلس را طی سخنرانی در ۴ آبان ۱۳۴۳ چنین اعلام کرد: « ما این قانون را که گذراندند _ به اصلاح خودشان قانون نمی دانم. ما این مجلس را مجلس نمی دانیم. اینها خائنند به مملکت ایران. خائنند»، این سخنرانی باعث وحشت حکومت از امام شد و این امر موجب شد شب ۱۳ آبان ایشان دستگیر و فردایش به ترکیه تبعید گردند (امام خمینی، ۱۳۷۸، ج ۱: ۴۲۳ - ۴۲۴).

فصلنامه
علمی
تخصصی

سپهر سیاست
سال سوم
شماره هشتم
تابستان ۱۳۹۵

بعد از تبعید امام خمینی (ره)

امام خمینی (ره)، بعد از تبعید، اساس مبارزه ی خود را با اصل سلطنت گذاشت. بعد از تبعید امام ابتدا به زمینه سازی برای برطرف کردن موانع در ایران و بعد طرح انقلاب اسلامی را مطرح کرد.

(۱) زمینه سازی که به دو صورت شکل گرفت. ابتدا تغییر بینش سیاسی حوزه ی علمیه بود. تبیین رابطه دین و سیاست و طرح ولایت فقیه از مهمترین اقداماتی بود که امام خمینی در راستای اصلاحات و تغییر در حوزه انجام داد و ایشان بیان می کنند که: «اسلام تمام آن سیاست است». از طرف دیگر آگاهی سازی عمومی بود که امام با خائن خطاب کردن حکومت خواستار اتحاد ملت ایران برای براندازی حکومت طاغوت شد.

(۲) طرح انقلاب اسلامی بود. امام با مطرح کردن طرح ولایت فقیه آن را انقلابی سیاسی در جهان اسلام خواند. همچنین طرح براندازی رژیم یکی از موارد دیگر است. در آبان ۱۳۵۶ فرزند امام سید مصطفی وفات کردند و به مناسبت درگذشت ایشان مجالس ترحیمی در شهرهای ایران گرفته شد. در این راستا رژیم برای تخریب شخصیت امام در ۱۷ دی ۱۳۵۶ مقاله ی توهین آمیزی نست به امام در روزنامه ی اطلاعات چاپ کرد. در پی این مقاله مردم قم در ۱۹ دی دست به قیام زدند و در پی آن مردم در شهرهای دیگر از جمله تبریز و یزد نیز قیام هایی را به پا داشتند که نهایتاً به انقلاب اسلامی ایران در سال ۱۳۵۷ انجامید. اقداماتی که امام برای براندازی سلطنت عنوان کرده بود عبارت بودند از: قیام عمومی، تحریم همکاری، تحریم اطاعت از دستگاه، درخواست تمرد از رژیم و دفاع محدود (ورعی و ناصری، ۱۳۸۹: ۱۶۹ - ۱۷۲). این فرامین امام (ره) منجر به پیروزی انقلاب اسلامی در ۱۲ بهمن سال ۱۳۵۷ گردید.

نقش اندیشه

امام خمینی (ره)

در شکل گیری ...

(۶۹ تا ۹۲)

اندیشه سیاسی امام خمینی (ره)

اندیشه ی سیاسی امام خمینی (ره) اگرچه بسیار گسترده است اما آن را به طور مختصر می توان در انقلاب اسلامی و گفتمان مطرح شده اش در جهان مورد ارزیابی قرار داد. انقلاب اسلامی را می توان احیاگر آرمان ها، اصول اهداف دیپلماسی و برقراری سیاست خارجی اسلامی به حساب آورد که در پی تجدید

حیات اسلام و نظام اسلامی است. خداباوری و نگرش توحیدی مرکز اهداف نظام جمهوری اسلامی است و اساس دیپلماسی و سیاست خارجی آن را شکل می دهد. امام خمینی با احیای اسلام و نقش سیاسی آن در پی برپا کردن حکومت اسلامی و اینکه ارتباط فعال این حکومت با جهان خارج را بر اساس گفتمان انقلاب اسلامی که بر گرفته از اسلام بود، برقرار نماید. گفتمان اسلامی امام خمینی گفتمانی فرهنگی مبتنی بر اسلام سیاسی بود. این گفتمان بر دال های که بر گرفته از قرآن و اسلام ناب است استوار است که در زیر به آنها پرداخته می شود.

دال مرکزی این گفتمان را مفهوم «امت» شکل داده است. امت در قرآن کریم به چند معنا، جماعت (قصص: ۲۳)، زمان (هود: ۸)، دین و آیین (زخرف: ۲۳)، اجتماع یک پارچه (یونس: ۱۹) خوانده می شود (قرآن کریم). امام خمینی امت را اینگونه معرفی می کند: «امت به معنای مدت و زمان معین»، «امت به معنای پیشوا، رهبر، الگو و نمونه»، «امت به معنای راه و روش و دین و آیین»، «امت به معنای گروهی از انسان ها» (بابایی زارچ، ۱۳۸۳: ۲۶). دقت در این مفهوم به گفته ی پژوهشگران بیانگر این است که مفهوم امت در قانون اساسی یک مفهوم سیاسی و بر اساس یک قرار داد اجتماعی استوار بوده است که تمام مسلمانان را در سراسر دنیا در بر می گیرد (فیرحی، ۱۳۸۶: ۱۲۷).

این دال مرکزی دال های شناوری را در اطراف خود دارد که از نظر امام خمینی حکومت اسلامی باید بر اساس این دال ها که بر گرفته از فطرت انسانی و قرآن و اسلام هستند سیاست داخلی و خارجی خود را تنظیم کند. براین اساس با کشوری رابطه برقرار کند یا با کشوری رابطه اش قطع باشد. این دال ها عبارتند از:

صلح: در میان دال های شناور در که در اطراف دال مرکزی امت قرار گرفته اند صلح نخستین دال شناور است. گفتمان اسلامی که امام مطرح می کند در پی آن است که حکومت اسلامی را با سایر واحدهای سیاسی در جهان در صلح و آرامش قرار دهد. از این رو نظام جمهوری اسلامی ایران حکومتی صلح جو و مسالمت آمیز است. بر این اساس جمهوری اسلامی ایران با تمامی کشورهای که صلح جو باشند (این صلح هم باید داخلی و برای مردم کشورش باشد هم خارجی) روابط سیاسی، فرهنگی و ... برقرار می کند (موسوی بجنوردی و دانش پور، ۱۳۸۵: ۹۶ - ۹۷).

بنابراین دولت ها در صورتی با یکدیگر برای برقراری صلح و امنیت و همچنین دستیابی به منافع ملی تلاش خواهند کرد که به تصور مشابهی از منافع مشترک

فصلنامه
علمی
تخصصی

سپهر سیاست
سال سوم
شماره هشتم
تابستان ۱۳۹۵

نسبت به همدیگر داشته باشند و این که ضمن حفظ هویت های خود، دولت ها می توانند به وسیله گفت و گو و سازش، دیدگاه های خود نسبت به یکدیگر را نزدیک کنند و بر اساس آن به اهداف و اصول مطرح شده در سیاست خارجی خود دست یابند.

عدالت: عدالت در اسلام یکی از اصول اساسی شیعه است. عدالت و عدل در لغت به معنای اعتدال، انصاف، برابری کردن چیزی با چیز دیگر و ... آمده است (اکبری مالستانی، ۱۳۸۸: ۴۹). دومین دال شناور گفتمان اسلامی عدالت است. منظور از عدالت تمامی ابعاد آن از جمله اقتصادی، سیاسی، فرهنگی، اجتماعی و ... است. جامعه ی آرمانی یکی از آرزو های دیرینه ی بشری بوده است و یکی از مواردی که باعث رسیدن به چنین جامعه ای می شود عدالت است. امام خمینی در رابطه با برتری عدل بر جود چنین می فرماید: «عدل امور را در جایگاه بایسته یشان می نشاند؛ اما جود آن ها را از جایگاهشان خارج می کند». امام خمینی از جایگاه والای عدل در حکومت اسلامی بسیار حمایت می کردند و معتقد بودند که نظام اسلامی باید مجری عدل ابتدا در داخل کشور شیعی و بعد الگویی برای سایر کشورها باشد (سروری مجد، ۱۳۹۱: ۱۱۴ - ۱۱۵).

در رابطه با عدل و عدالت بین المللی نیز ایشان معتقدند که: «وضعیت اجتماعی، سیاسی، اقتصادی و فرهنگی نظام بین الملل در مسیری نا عادلانه قرار دارد». بر اساس اصل عدالت تمام رفتار های حکومت اسلامی الگو و معرف عدالت در جهان است (دلشیر و اترک، ۱۳۹۰: ۲۳۸).

جهاد و دعوت: دال بعدی گفتمان انقلاب اسلامی جهاد و دعوت است. این دو مفهوم ارتباط تنگاتنگی با هم دارند. از دیدگاه اسلام جهاد برخوردار از ماهیتی اصلاحی است و در زمینه ی دعوت اسلامی قابل تفسیر است. بر این اساس در راه دعوت آزادانه به اسلام از سوی حکومت اسلامی، در صورت تهاجم دشمنان جهاد مشروعیت می یابد و موانع دعوت آزادانه با جهاد بر طرف می شود. بر این اساس جنگ های توسعه طلبانه و سلطه جویانه نه تنها مشروعیت ندارد بلکه از نظر متون اسلامی مورد نکوهش قرار می گیرد. در مجموع چهار مرتبه برای جهاد در نظر می گیرند: الف) مقابله با دشمن متجاوز (در سطح فردی و جمعی). ب) جهاد با کسی که به مستضعفان و مسلمانان ظلم و ستم می کند. ج) جهاد با کسی که مانع تبلیغ دین می شود. د) براندازی دولت موحدی که ارزشهای انسانی را زیر سؤال

نقش اندیشه
امام خمینی (ره)
در شکل گیری ...
(۶۹ تا ۹۲)

می برد. بنابراین جهاد مشروعیتی کاملاً دفاعی دارد و استثنایی و در شرایط خاص تجویز می گردد (حقیقت، ۱۳۷۶: ۳۲۷). در این رابطه دعوت قبل از جهاد صورت می گیرد و دولت اسلامی باید تمام ملل و دول جهان را به اسلام و صلح و تعامل اسلامی دعوت کند.

استقلال (نفی سبیل): از دال های با اهمیت اسلام استقلال و نفی سبیل (نفی سلطه کافر بر مسلمان) است که آیات و روایت بسیاری در این رابطه داریم. استقلال یکی از خصوصیات سیاسی و حقوقی است که می تواند موجب فرایند ملت سازی شود و اینکه دولتها می توانند با داشتن استقلال کارکرد های کلانی را که در عرصه ی داخلی و خارجی که مد نظر دارد به خوبی انجام دهد و به پیشرفت در ابعاد مختلف (سیاسی، اقتصادی و فرهنگی و...) دست یابد. تحقق اهداف و اصول هر دولت تابعی از تحقق استقلال است. جمهوری اسلامی ایران پس از انقلاب ۱۳۵۷ به استقلال در کامل ابعاد خود اذعان داشت و از همان ابتدا سیاست «نه شرقی، نه غربی» را در جهت این مهم به کار برد. به طور کلی در سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران استقلال در تمامی ابعادش به عنوان یک دال شناور گفتمانی مطرح است. بر این اساس حکومت اسلامی در تمامی قرار دادها و معاهدات ملزم به رعایت اصل استقلال بوده است و نمی تواند قراردادهایی که کوچکترین خدشه ای را به استقلال آن می آورد، بپذیرد (حقیقت، ۱۳۸۵: ۹۶).

وفای به عهد: مقصود از وفای به عهد و پیمان ها، ضرورت مراعات پیمان ها و قرارداد هایی است که حکومت اسلامی در روابط خود با سایر دول منعقد می کند. البته باید در نظر داشت که رعایت عهد و وفای به عهد در صورتی است که بر خلاف اصول ارزشی امت و حکومت اسلامی نباشد می توانیم این وفای به عهد را اینگونه تشریح کنیم که: «در روابط بین الملل قرارداد های گوناگون نظامی، اقتصادی، سیاسی و ... و دوجانبه دولتهای جهان به نمایندگی از ملل امضاء می گردد ... اما عضویت دولت اسلامی در این قرارداد ها و پیمان ها مشروط به آن است که بر خلاف اصول ارزشی آن دولت و یا ظاهر کتاب خدا و سنت نباشد کما اینکه وفای به تعهدات مطلق نیست بلکه منظور از آن، عهدی است که در شرایط عادلانه و ... همچنان باقی باشد» (حقیقت، ۱۳۸۵: ۱۲۱). بر این اساس رعایت تعهداتی که خلاف ارزش ها، اصول و منافع حکومت اسلامی نباشد، ضرورت دارد.

فصلنامه
علمی
تخصصی

سپهر سیاست
سال سوم
شماره هشتم
تابستان ۱۳۹۵

مصلحت: از دال های بسیار با اهمیت گفتمان انقلاب اسلامی مصلحت است. مصلحت به مفهوم منفعت امت اسلامی در عرصه ی بین المللی است. با توجه به چنین اهمیتی برای مصلحت، حکومت و دولت اسلامی ملزم به رعایت تنظیم روابطی است که باعث ارتقای جایگاه امت اسلامی در جهان است (تقوی، ۱۳۷۷: ۵۹۲). از آنجا که امت برخوردار از منافعی است که با هویت امت از نظر عقیدتی و ارزشی ارتباط دارد می توان به گفته ی برخی از محققین مفهوم مصلحت را «برآیندی از منافع ملی و مسئولیت های فراملی» دانست (حقیقت، ۱۳۸۵: ۷۵). بر این اساس می توان از نگاه فقه سیاسی مهمترین عامل و مبنای تصمیم گیری دولت اسلامی را در عرصه بین الملل «مصلحت» دانست.

مصلحت در صورت بندی گفتمانی انقلاب اسلامی نشانگر بعد عقلانی این گفتمان به حساب می آید. بر این اساس پذیرش مصلحت پذیرش عقل و جایگاه آن در تصمیم گیری و سیاست گذاری است. از این رو این مفهوم ظرفیت عقل گرایی مناسبی را به نظریه اسلامی می بخشد. بر اساس این ظرفیت منفعت دولت اسلامی در رابطه با سایر دول در نظر گرفته می شود. این مفهوم علاوه بر این، قدرت هماهنگی تصمیم گیری با مقتضیات زمان و مکان را به دولت می بخشد و به همین دلیل، در فقه سیاسی، مباحثی از قبیل شروع یا خاتمه جنگ، قطع یا ارتباط با سایر کشور ها و ... تابع مصالحی دانسته می شوند که با توجه به عامل زمان و مکان و سایر عوامل، تشخیص آن بر عهده ی حاکم گذاشته شده است (شریعتی، ۱۳۸۷: ۱۹۶). به طور کلی مصلحت از اساسی ترین دال های گفتمان اسلام و انقلاب اسلامی بوده است.

تعاون و همکاری: تعاون و همکاری از دال های با اهمیت است که با دیگر دال های گفتمان انقلاب اسلامی ارتباط بسیار تنگاتنگی دارد. بر این اساس تعاون اولاً به دلیل پذیرش صلح و زندگی مسالمت آمیز است و ثانیاً این تعاون تا آنجا ادامه دارد که هماهنگ با ارزش های اسلامی، عدالت و در راستای مصلحت دولت اسلامی باشد و در واقع، عدالت و مصلحت تعیین کننده ی حد و حدود تعاون و همکاری هستند. از این روی مفهوم تعاون و همکاری بین المللی شرایط ویژه ای را در عرصه ی بین المللی به وجود می آورد، عرصه ای که مبنای مشارکت فعال در مسیر محقق شدن زندگی مسالمت آمیز، عادلانه و براساس مصلحت را فراهم می سازد. بنابراین کمک و همکاری با نهضت های آزادی بخش (از جمله کمک به

نقش اندیشه
امام خمینی (ره)
در شکل گیری ...
(۶۹ تا ۹۲)

نلسون ماندلا برای آزادی مردمش از یوغ استعمار و استبداد و تبعیض نژادی دولت آفریقای جنوبی) برای برچیدن حکومت های ظالم از جمله مهمترین مصادیق تعاون بین المللی محسوب می شود.

حکمت: آخرین دالی که به آن می پردازیم حکمت است. مفهوم داوری و حکمت از مفاهیم بسیار با اهمیت در گفتمان انقلاب اسلامی است که این مفهوم اهمیت رویکرد صلح آمیز جمهوری اسلامی ایران و مسالمت جویی این کشور را به تمام جهان نمایان می کند. اگرچه در عرصه ی بین المللی بروز اختلافات و وضعیت اختلاف بین دو کشور بسیار ممکن است به وجود آید ولی بر اساس این دال، گفتمان انقلاب اسلامی به دنبال حل اختلاف در کوتاه ترین زمان است. جمهوری اسلامی همواره به دنبال مذاکره و گفت و گو بوده است و در مواردی که گفت و گو نتیجه ای نداشته است به دنبال راه های دیگر حل اختلاف از جمله حکمت بوده است. مفهوم حکمت عبارت است از «توافق دو یا چند طرف در حال اختلاف بر واگذار نمودن مسأله مورد اختلاف به مقامی دیگر تا درباره آن رأی صادر کنند» (عمیدزنجانی، ۱۳۶۷، ج ۳: ۴۹۹). آنچه گذشت نگاهی گذرا به مهمترین دال های گفتمان اسلام و انقلاب اسلامی در اندیشه امام خمینی (ره) در عرصه داخلی و بین المللی بود. آنچه گذشت، اشاره ای مختصر به مهمترین دال های شناور در گفتمان اسلامی و اندیشه امام خمینی بود. مفاهیم و دال های شناور مذکور، در ارتباط با دال مرکزی امت اسلامی، معنا یافته است. بدون توجه به این دال مرکزی نمی توان دال های شناور مذکور را در طبقه بندی گفتمان مورد نظر قرار داد.

دیدگاه فرهنگی امام خمینی (ره)

زندگی بشر در قرن حاضر، بیش از هر دوره ی دیگری، با پدیده ی فرهنگ نسبت دارد. جمهوری اسلامی ایران پس از انقلاب اسلامی سیمای فرهنگی بسیاری را به خود گرفته است. امام خمینی معتقد به دخالت دولت و مردم در فرهنگ بودند و همواره انقلاب اسلامی را انقلابی فرهنگی می خواندند. ایشان فرهنگ را مبدأ همه خوشبختی ها و بد بختی های ملت می دانند و می گویند: «فرهنگ مبدأ همه ی خوشبختی ها و بد بختی های ملت است. اگر فرهنگ نا صالح شد، این جوان هایی که تربیت می شوند به این تربیت های ناصالح، این ها در آینده فساد ایجاد

فصلنامه
علمی
تخصصی

سپهر سیاست
سال سوم
شماره هشتم
تابستان ۱۳۹۵

می‌کنند. فرهنگ استعماری، جوان استعماری تحویل مملکت می‌دهد. فرهنگی که با نقشه دیگران درست می‌شود و اجانب برای ما نقشه می‌کشند و با صورت فرهنگ می‌خواهند تحویل جامعه‌ی ما بدهند، این فرهنگ، فرهنگ استعماری و انگلی است و این فرهنگ از همه چیزها، حتی از اسلحه‌ی این قلدرها بدتر است. این قلدرها بعد از چند وقت اسلحه‌شان می‌شکند و حالا هم شکسته، اما وقتی فرهنگ هم فاسد شد، جوان‌های ما که زیربنای تأسیس همه چیز هستند، از دست ما می‌روند و انگل بار می‌آیند، غرب زده بار می‌آیند» (صحیفه نور، ۱۳۶۱، ج ۱: ۵۵).

امام خمینی در راستای انسان‌های کارآمد از فرهنگ به عنوان کارخانه‌ی آدم سازی تعبیر می‌کند: «فرهنگ یک کارخانه آدم سازی است. چنانچه انبیاء هم برای همین معنا آمدند که آدم درست کنند. تعلیم، سرمشق همه انبیاست که از طرف خدای تبارک و تعالی به آنها مأموریت داده شده، مأموریت خدا به انبیاء همین است که بیایند و آدم درست کنند و آنهایی که به انبیاء نزدیک‌ترند، آنها به مقام آدمیت نزدیک‌ترند». بر این اساس می‌توان گفت فرهنگ میراثی اجتماعی است و مانند یک اصل سازمان دهنده دارای نقش بسیار با اهمیتی است و می‌توان گفت بیان‌کننده ارزشهای آن جامعه می‌باشد.

فرهنگ در جامعه به وسیله‌ی یک سری الگوها، تصورات، طرز تلقی‌ها و برخوردهای اجتماعی افراد منعکس می‌شود و در قالب ارزش‌های مادی و معنوی یک جامعه ظهور پیدا می‌کند. ازین روی امام به نقش فرهنگ بسیار اهمیت می‌دادند و گسترش روابط فرهنگی با سایر کشورهایی که قصد تهاجم فرهنگی به ایران را نداشتند خواستار بودند. فرهنگ هر جامعه‌ای باید پویا باشد، و فرهنگی پویاست که تعلیم و تربیت در آن پویا باشد و این فرهنگ می‌تواند حافظ هویت و مانعی در برابر فرهنگ مهاجم باشد (گلشنی فومنی، ۱۳۷۳: ۵۱ - ۵۳).

نقش اندیشه
امام خمینی (ره)
در شکل‌گیری ...
(۶۹ تا ۹۲)

نتیجه

سیر زندگی امام خمینی نشان می‌دهد که چگونه از ابتدای کودکی تا سنین بالا یک هویت در یک فرد شکل می‌گیرد. حوادث و اتفاقاتی که در دوران زندگی امام خمینی رخ داده است، هویت ایشان را هویتی ضد نظام استبدادی و استعماری شکل داده است. عقلانیت، تخیلات و احساسات از منابع اصلی هویت سازی در

سطح فردی هستند. اگرچه محیط در جوامع اجتماعی بیشترین تأثیر را بر افراد می‌گذارند اما رشد اجتماعات به تدریج بر اهمیت مذاهب، ایدئولوژی، فرهنگ و جهان بینی ... افزوده است. از جمله عوامل مهمی که در ساختن و تغییر شکل هویت فرد مؤثر هستند را می‌توان از عوامل جغرافیایی، نژادی، زبانی که طبیعی بوده و نیز عواملی مانند اقتصاد، سیاست، مناسبات اجتماعی و تعلیم و تربیت که عوامل تأثیرگذار اکتسابی می‌باشند را نام برد. تلاش‌های شبانه روزی و مصیبت‌های دوران زندگی، ایشان را به فردی مستحکم در برابر ظلم و ستم تبدیل کرده بود. ایشان با استقامت توانستند با کمک ملت ایران رژیم طاغوتی را به زیر آورده و انقلابی مردمی و اسلامی را به پا کنند، انقلابی که همه جهانیان را متوجه خود ساخت. پیروزی انقلاب اسلامی ایران چشمه‌های امید را در دل مردم سراسر دنیا زنده کرد.

پس از پیروزی انقلاب اسلامی و تحول در دولت، امام خمینی گفتمان انقلاب اسلامی را مطرح می‌کند که ایدئولوژی جدیدی را مطرح و خواستار ارتباط با سراسر دنیا بر مبنای این گفتمان است. این گفتمان بر مبنای یک دال مرکزی قرار دارد که دال‌های شناور در اطراف و ارتباط با این دال مرکزی هستند. دال مرکزی گفتمان انقلاب اسلامی امت اسلامی است و همه چیز برای پیشرفت این امت به عنوان وسیله در نظر گرفته می‌شود. این گفتمان که بر گرفته از قرآن کریم است نشان دهنده ی چگونگی ارتباط حکومت و دولت اسلامی ج.ا.ایران با سایر کشورها می‌باشد. بر این اساس این ارتباط باید بر مبنای پایه‌های شناور گفتمان انقلاب اسلامی صورت گیرد از این روی دال‌های شناور این گفتمان عبارت از: صلح، عدالت، جهاد و دعوت، استقلال، وفای به عهد، مصلحت، تعاون و همکاری و حکمیت می‌شوند. این دال‌ها چراغ راه تصمیم‌گیری و سیاست‌گذاری در جمهوری اسلامی ایران قرار گرفته‌اند. به عبارت دیگر این گفتمان هویت ایرانی _ اسلامی، انقلاب اسلامی را نشان می‌دهد.

از عوامل مهمی که در شکل‌دهی به روابط افراد در جامعه و نیز دولت‌ها در عرصه‌ی بین‌المللی نقش بسیار مؤثری دارد فرهنگ است. از این روی امام خمینی به فرهنگ و روابط فرهنگی با ملل مختلف اهمیت بسیاری می‌دادند. از یک سو ایشان معتقد به گسترش روابط فرهنگی و از سوی دیگر معتقد به محافظت از فرهنگ داخلی در برابر تهاجم بودند. تأثیر ایشان بر مردم ایران و سایر ملل بر کسی

فصلنامه
علمی
تخصصی

سپهر سیاست
سال سوم
شماره هشتم
تابستان ۱۳۹۵

پوشیده نیست. رهبرانِ نامیِ جهان که در جهت آزادیِ ملت خود در تلاش بودند و امروزه نیز در تلاشند، بارها تأثیر پذیریشان از امام خمینی (ره) گفته اند. نلسون ماندلا یکی از رهبران بسیار بزرگ جهان است که در جهت رهایی ملتش از یوغ استعمار و استبداد تلاش بسیاری کرد.

چگونگی شکل گیری و زندگی حضرت امام خمینی (ره) نشان از آن دارد که چگونه شخصیت ایشان تحت تأثیر حوادث مختلف شکل میگیرد. اندیشه ی امام در مقابله با ظالمان و ستمکاران و همچنین استبدادگران برگرفته از زندگی پر از مشقت ایشان می باشد. هویت شکل گرفته ی حضرت امام در طراحی گفتمان ایشان به نام جمهوری اسلامی که برگرفته از قرآن و سنت پیامبر اکرم بود بسیار تأثیر داشته است.

نقش اندیشه
امام خمینی (ره)
در شکل گیری ...
(۶۹ تا ۹۲)

کتابنامه

- اکبری مالستانی، رمضان (۱۳۸۸)، « عدالت اجتماعی در اندیشه امام خمینی»، مجله حضور، شماره ۶۹.
- امام خمینی (۱۳۶۱)، صحیفه نور (مجموعه رهنمود های امام خمینی)، ۲۲ جلد، ج ۴، تهران: مرکز مدارک فرهنگی انقلاب اسلامی.
- امام خمینی (۱۳۶۱)، صحیفه نور (مجموعه رهنمود های امام خمینی)، ۲۲ جلد، ج ۱۱، تهران: مرکز مدارک فرهنگی انقلاب اسلامی.
- امام خمینی (۱۳۶۱)، صحیفه نور (مجموعه رهنمود های امام خمینی)، ۲۲ جلد، ج ۱۲، تهران: مرکز مدارک فرهنگی انقلاب اسلامی.
- امام خمینی (۱۳۶۱)، صحیفه نور (مجموعه رهنمود های امام خمینی)، ۲۲ جلد، ج ۱۵، تهران: مرکز مدارک فرهنگی انقلاب اسلامی.
- امام خمینی (۱۳۷۸)، صحیفه امام، ۲ جلد، چاپ اول، تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی.
- امام خمینی، روح الله (۱۳۶۱)، صحیفه نور، تهران: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، سازمان انتشارات و آموزش انقلاب اسلامی.
- انصاری، حمید (۱۳۸۶)، حدیث بیداری، تهران: مؤسسه ی تنظیم و نشر آثار امام خمینی.
- بابایی زارچ، علی محمد (۱۳۸۳)، امت و ملت در اندیشه امام خمینی (ره)، تهران: مرکز اسناد انقلاب اسلامی.
- بشیریه، حسین (۱۳۷۸)، دولت و جامعه مدنی (نقد و نظر)، قم: دفتر تبلیغات حوزه علمیه.
- بهشتی سرشت، محسن (۱۳۸۵)، «زمینه های تاریخی تکوین اندیشه سیاسی امام خمینی»، مجله متین، تهران: پژوهشکده امام خمینی و انقلاب اسلامی، شماره ۳۰.
- پور احمدی، حسین (۱۳۸۹)، اسلام و روابط بین الملل (چارچوب های نظری، موضوعی و تحلیلی)، تهران: دانشگاه امام صادق (ع).
- تقوی، سید محمد ناصر (۱۳۷۷)، « مصلحت در سیاست خارجی با تأکید بر نظریات امام خمینی (ره)»، مجله سیاست خارجی، سال دوازدهم، شماره ۳، پاییز ۷۷.

فصلنامه
علمی
تخصصی

سیپهر سیاست
سال سوم
شماره هشتم
تابستان ۱۳۹۵

- جعفریان، رسول (۱۳۸۰)، «امام خمینی و سلطنت رضاخان»، نشر تاریخ، شماره ۱۹ و ۲۰، زمستان ۸۰.
- حقیقت، سید صادق (۱۳۷۶)، مسؤلیت های فرا ملی در سیاست خارجی دولت اسلامی، تهران: مرکز تحقیقات استراتژیک ریاست جمهوری.
- حقیقت، سید صادق (۱۳۸۵)، مبانی، اصول و اهداف سیاست خارجی دولت اسلامی، قم: پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی.
- داوودی، علی اصغر (۱۳۸۹)، «نظریه گفتمان و علوم سیاسی»، فصلنامه مطالعات سیاسی، سال دوم، شماره ۸.
- دلشیار، علیرضا و حسین اترک (۱۳۹۰)، «عدالت اجتماعی در اندیشه امام خمینی»، فصلنامه مطالعات انقلاب اسلامی، سال هشتم، شماره ۲۷، زمستان ۹۰.
- دهقانی فیروزآبادی، سید جلال (۱۳۹۱)، سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران، تهران: انتشارات سمت.
- دوسوسور، فردیناند (۱۳۷۸)، دوره زبان شناسی عمومی، ترجمه کوروش صفوی، تهران: هرمس.
- رجبی، محمد حسن (۱۳۷۸)، زندگی نامه سیاسی امام خمینی، تهران: مرکز اسناد انقلاب اسلامی.
- روحانی، سید حمید (۱۳۶۰)، بررسی و تحلیلی از نهضت امام خمینی، بی جا، چاپ دوم.
- سروری مجد، علی (۱۳۹۱)، «عدالت در جامعه آرمانی قرآنی با تأکید بر اندیشه امام خمینی (ره)»، فصلنامه رهیافت انقلاب اسلامی، سال ششم، شماره ۱۹، تابستان ۹۱.
- شریعتی، روح الله (۱۳۸۷)، قواعد فقه سیاسی، قم، پژوهشگاه فرهنگ اسلامی.
- عمیدزنجانی، عباسعلی (۱۳۶۷)، فقه سیاسی، جلد ۳، تهران: انتشارات امیرکبیر.
- فیرحی، داود (۱۳۸۶)، تاریخ تحول دولت در اسلام، قم: انتشارات دانشگاه مفید.
- گلشنی فومنی، محمدرسول (۱۳۷۳)، جامعه شناسی آموزش و پرورش، تهران: نش نی.
- مارش، دیوید و جری استوکر (۱۳۷۸)، روش و نظریه در علوم سیاسی، ترجمه امیر محمد حاجی یوسفی، تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی.

نقش اندیشه

امام خمینی (ره)
در شکل گیری ...
(۶۹ تا ۹۲)

- مدنی، جلال‌الدین (1389)، تاریخ سیاسی معاصر ایران، ۲ جلد، قم: دفترانتشارات اسلامی.
- مرادی نیا، محمد جواد (۱۳۸۵)، سطر اول، تهران: چاپ و نشر عروج.
- ملک زاده مهدی (۱۳۶۳)، تاریخ انقلاب مشروطیت، ۲ جلد، تهران: انتشارات علمی.
- منوچهری، عباس (۱۳۹۲)، رهیافت و روش در علوم سیاسی، تهران: انتشارات سمت.
- موسوی بجنوردی، سید محمد و افتخار دانش پور (۱۳۸۵)، «بررسی فقهی حدود دارالاسلام و دارالکفر با رویکردی بر اندیشه امام خمینی (ره)»، پژوهشنامه متین، شماره ۳۱ - ۳۲.
- نَش، کیت (۱۳۹۱)، جامعه‌شناسی سیاسی معاصر، ترجمه محمد تقی دلفروز، تهران: کویر، چاپ دهم.
- نقیب زاده، احمد (۱۳۷۹)، دولت رضا شاه و نظام ایلی، تهران: مرکز انقلاب اسلامی.
- ورعی، سید جواد و علی اکبر ناصری (۱۳۸۹)، «مبانی فقهی انقلاب اسلامی در اندیشه امام خمینی»، مجله حکومت اسلامی، سال چهارم، شماره چهارم، زمستان ۸۸.

فصلنامه
علمی
تخصصی

سپهر سیاست
سال سوم
شماره هشتم
تابستان ۱۳۹۵